سوكرات... ئەو فەیلەسوفەی فەلسەفەی لە ئاسمانەوە هێنایە سەر زەوی

سمكۆ عەبدولكەریم...

بەگوێرەی زۆربەی سەرچاوەكان و قسەی شارەزایان، سوكرات بە یەكێ لە ڕابەرە هەڵكەوتوەكانی ڕێبازی سەفسەتەی سۆفستاییەكان دادەنرێ، ئەگەرچی بە پێچەوانەوە كەسانێكیش هەن سوكرات نەك هەروەك سۆفستاییەك ناناسن، بەڵكو بەنەیاری مەزەهەبی سۆفستایشی دادەنێن.
بۆ تێگەیشتن لەوەی كە ئایا بەڕاست، سوكرات فەیلەسوفێكی سۆفستایی بووە، یان نا. دەبێت بەر لەهەر شتێك بگەڕینەوە سەر ئەو سەرچاوانەی كە بۆیەكەم جار هەواڵەكانیان لێوە گوازراوەتەوە.
ئەگەرچی سەرچاوەی سەرەكی. ئەو سەرچاوە و زانیاریانەن، كە لەلایەن نەیارانی سۆفستاییەكانەوە گوزاراوەتەوە، لەسەرووی هەمووشیانەوە ئەفلاتون، وەك نەیارێكی سەرسەختی سۆفستاییەكان.

دەكرێ بڵێین جگە لەو زانیاریانەی لە دوژمنەكانی سۆفستاییەكانەوە گەیشتون، هیچ زانیارییەكی دیكە لەبەر دەستدا نین، چونكە وەك ئاشكرایە سوكرات لە دوای خۆیدا هیچ نووسینێكی جێ نەهێشتوە.
پرۆتاگۆراس-یش كە بە یەكەم فەیلەسوفی سۆفستایی دادەنرێ، بە هۆی بیروباوەڕەكەیەوە سەرجەم كتێبەكانیان سووتاند و خۆشی بە بەلەمێك ڕای كرد، بەڵام لە دەریادا بەلەمەكەی شكا و ئەویش لە دەریاكەدا خنكا.

واتە هەموو زانیارییەكان لە یەك لایەنەوەیە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ كە ناكرێ یەكسەرە باوەڕی پێبكرێ، ئەمە لە كاتێكدا ئەفلاتون خۆی نەیارێكی سەر سەختی سۆفستاییەكان بوو.
بەدرێژایی ئەو ماوەیەی سۆفستاییەكان وەك مەزهەبێكی دیاری فەلسەفی بوونیان هەبوو هەریەك لە ئەفلاتون و ئەرستۆ وەك دوو نەیاری سەرسەخت هەموو هەوڵێكیان دا بۆ ناشرینكردن و ڕووبەڕووبونەوەیان، واتە ئەم دوو فەیلەسوفە ڕۆڵی سەرەكیان هەبووە لە ناشرینكردن و سەرەنجام زیندەبەچاڵكردنی ئەو ڕێبازە، یەكێ لە بیانوەكانیشان بۆ ناشرینكردنیان ئەوە بوو، گوایە سۆفستاییەكان بەهەرمی عەقڵیان لە ڕێی وتنەوەی وانەكانیاندا بە پارە دەفرۆشن.

بەدوور نازانرێ ئەفلاتون وەك فەیلەسوفێکی سەر بە خانەوادەیەکی ئورستۆکراتی هەر لە هەوەڵەوە لە خەیاڵی ئەوەدا بووبێت، لەسەر عەرشی فەلسەفە دابنیشێت، بۆ هێنانەدی ئەو خەونەش دەبوایە، تەخت و تاراجی سۆفستاییەکان لەبەریەك هەڵوشێنێ.
بۆیە دەبینین بەژەهرخواردکرنی سوکرات وەك دواهەمین سۆفستایی مەیدانی فەلسەفە لە بەردەم ئەواندا تەخت بوو. ئەو شەڕەی لەسەرەتاوە بە ناشرینکردنی ڕێبازە سەفسەتەییەکەیانەوە دەستی پێکردو بە مەرگی سوکرات کۆتایی پێهات.
سوکرت زیاتر لە ڕێی هەڵسوکەوت و بیروباوەڕەکەیەوە وەك سۆفستاییەك دەناسرێتەوە، بەدەر لەوە شتێك نییە بمانگەیەنێتە ئەو ڕاستییەی کە سوکرات سۆفستایی بووە. سوکرات لە نێو خەڵکی ڕەش و رووت و کوچەو کۆلانەکاندا وانەکانی دەوتەوە، ئەمەش شێواز و ئامانجێکی سەرەکی سۆفستاییەکان بوو، کە تا دوا هەناسەش پاشەکشەی لێنەکرد، بە پێچەوانەوە ئەفلاتون زۆر دژی ئەوە بوو، پێی وابوو ئەمە هۆکارێکە بۆ سووك و بێقیمەتکردنی فەلسەفە، ئەگەر دیقەتی دواتر بدەین، بەتایبەتی دوای ژەهرخواردکردنی سوکرات، دەبینین ئەفلاتون چۆن فەلسەفەی لە کوچەو کۆڵانەکانی ئەسیناوە گواستەوە بۆ کۆشکی ئەکادیمیا.

ئەو ئەکادیمیایەی کە بەسەر باخی ئەکادیموس-یدا دەِروانی، هەر بەم هۆیشەوە بوو ناونرا ئەکادیمیا.
زۆرن ئەوانەی پێیان وایە ئەقلاتون بە پەیژەکانی سوکراتدا سەرکەوت و گەیشت بەو ناو و ناوبانگەی.
عەلی وەردی ئاماژە بۆ ئەوە دەکات، کەئەفلاتون بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆی سوودی لە ناوی سوکرات وەرگرتوە ئەو دەڵێ:(ڕەنگە ویستبێتی کوژرانی سوکرات بکا بە بیانوویەك بۆ لە ناوبردنی ڕێبازی سەفسەتەو دیموکراتی کە زۆر رقی لێیان بوو). لە کاتێکدا ئەمە پێچەوانەی بیروباوەڕی سوکرات بوو لە کاتی خۆیدا.

عەلی وەردی ڕۆشنای دەخاتە سەر چەند لایەنێکی دیکەی جیاوازییەکانی نێوان سوکرات و ئەفلاتون کە لەزۆر بیروبۆچونی دیکەی ئەواندا ڕەنگی داوەتەوە. (سوکرات هات فەلسەفەی لە ئاسمانەوە هێنایە سەرزەوی و دەستیکرد بە بانگەشە بۆ گەڕان بە دوای مرۆڤدا، بۆ بەرژەوەندی مرۆڤ، لە بڕی تێڕامان و وردبوونەوە لەو حەقیقەتە خەیاڵییانەی هیچ سودیکیان نییە بۆ خەڵك، بەڵام “ئەفلاتون” جاریکی دیکە فەلسەفەی گەڕاندەوە بەرەو ئاسمان و جیهانێکی نوێی دروستکرد کە بەناوی خۆیەوە ناسراوە”جیهانی نموونەییەکان” واش گومان دەکرێ ئەو

بیروبۆچوونە خەیاڵییانەی کە داویەتە پاڵ "سوکرات" هەمووی زادەی خەیاڵی خۆی بێ). هەر بۆیەشە گومانێکی زۆر هەیە لەوەی ئەفلاتون لەسەر رێبازی سوکرات بووبێ.

"کونفورد" دەڵێ: (سەرچاوەی سەرەکی کە "ئەفلاتون" فەلسەفەو رێبازەکەی خۆی لێوەرگرتووە رێبازی فیساگۆرس بووە) هەر لەم چوارچێوەیەشدا پڕۆفیسۆر "زیلر" دەڵێ: (ئەفلاتون "ئەکادیمیا" ی دروستکرد لەسەر شێوەی خوێندنگەی فیساگۆرس کە یەکەم خوێندنگە بوو لە مێژووی مرۆڤدا).

ئەمەش بە هیچ شێوەیەك لە گەڵ بنەما فیکرییەکانی سوکرات یەکی نەدەگرتەوە، سوکرات هاوشێوەی سۆفستاییەکان، باوەڕی بەوە بوو ئەوان بچنە نێو خەڵك و وانەکانیان بۆ بڵێنەوە، نەك بە پێچەوانەوە خۆیان دانیشن و خەڵك بێتە لایان، وەك ئەوەی کە ئەفلاتون کردی و ئەکادیمیای دامەزراند و لەم رێگەیەوە خۆیان لە خەڵکی ئاسایی جیاکردەوە.

هەر بۆ لێدانی سۆفستاییەکان ئەفلاتون قسەیەکی "فیساگۆرس" کە یەکەم کەس بوو وشەی "فەلسەفەی" بەکارهێناوە، داوەتە پاڵ سوکرات و دەڵێ: (من حەکیم و زانا نیم، چونکە تەنیا خوا حەکیم و زانایە، من تەنیا فەیلەسوف-م)

عەلی وەردی دەڵێ: (یەکێك لە گاڵتەجاڕییەکانی زەمانە ئەوەیە، ئەفلاتون سوکراتی وادەخستە پێش چاوی خەڵك کە دوژمنی گەورەی رێبازی سەفسەتەیە).

لێرەوە دەگەینە ئەو بۆچوونەی کە سوکرات نەك هەر دژی سۆفستاییەکان نەبووە، بەڵکو یەکێکە لەوان، بەڵام ئەوەی سوکرات لە رابەرانی دیکەی سۆفستایی جیا دەکاتەوە ئەوە بوو، کەسوکرات لە هەندێ رووی مەزهەبییەوە ناکۆك بووە لە گەڵیان، بە تایبەتی ئەوەی کە پەیوەندی بە وەرگرتنی پارەوە هەیە، بەڵام ئەو ناکۆکییەی سوکرات بە هیچ شێوەیەك نەك ئەوە ناگەیەنێ کە دژی سۆفیستاییەکان بووبێ، بەڵکو سوکرات بە داڕێژەری بنەماو بە مەنهەجیکردنی سەفسەتە دادەنرێ، بە شێوەیەك سوکرات لە بارەی ئەخلاقییەوە، چەشنی سوفستاییەکان لە بەرژەوەندی رێسا ئاکارییەکاندا بەڵگەی دەهێنایەوە و بانگەشەی زاتی بوونی ئەخلاقی سوونەتیی رەتدەکردەوە هەر بەم بۆنەیەشەوە نوسەرە "کۆنزەر ڤاتییەکان"ی وەك "ئەریستۆفانس" بە سوفیستیان دادەنا. ("ئەریستۆفانس" یەکێك بووە لە نووسەرەکانی دەقی شانۆی کۆمیدی، کە لە سەردەمی سوکراتدا ژیاوە و خاوەنی بیری نوێ بووە لەو سەردەمەدا لە رێگەی بەرهەمە شانۆییەکانییەوە هێرشی کردۆتە سەر فەیلەسوفەکان و رێبازی سەفسەتە و لە رێگەی توانجەکانییەوە

شعوریانی بریندار کردوە، لە سەرووی هەمووشیانەوە “سوکرات”) ئەمە جگە لەوەی پرسیارە سەرەتاییەکانی فەلسەفەی ئەخلاق یەکەمجار لە لایەن سوکرات و سوفیستەکانەوە گەڵالە کرا، لە لایەکی ترەوە زۆر لە سەرچاوەکان، نەك سوکرات هەر بە سۆفیستایی، دادەنێن، بەڵکو هەندێکیان بە ئیمامی سۆفستایی لە قەڵەم دەدەن و پێیان وایە یەکێ لەو بلیمەتانەی سەفسەتە کە مێژوو ناسیویەتی “سوکرات”ە.

“شیشڕۆن” بەم شێوەیە وەسفی سوکراتی کردوە کە فەلسەفەی لە ئاسمانەوە هێنایە خوارەوە بۆ نێو شارو لە وێشەوە بۆ نێو ماڵەکان و کردی بە پێویستییەکی پێویست بۆ هەموو لێکۆڵینەوەیەك لە ژیان و ئەخلاق، کە ئەمەش بە تەواوەتی لە گەڵ رێبازی سۆفستاییەکاندا دێتەوە، راستە سوکرات لە رووی مەزهەبییەوە ناکۆك بوو لە گەڵیان، بەڵام لە رووی فەلسەفییەوە هیچ ناکۆکییەکی لە گەڵیان نەبوو، بە تایبەتی لە بارەی مرۆڤ و ئەخلاق و ژیان.
لە کتێبی (مێژووی فیکری عەرەبی” تا رۆژانی ئیبن خەلدون”)دا سوکرات “470-399” وەك دواین سەفسەتایی ئاماژەی بۆکراوە.

ماوەتەوە بڵێین “پرۆتاگوراس” وەك یەکەم سۆفستایی و خاوەنی (ئادەمیزاد پێوەری هەموو شتێکە) بە هۆی بیرباوەڕەکەیەوە کتێبەکانیان سووتاندو خۆشی لە کاتی هەڵاتندا لە دەریادا خنکا، وەك چۆن “سوکرات”یش خاوەنی گواستنەوەی ئەو دەستەواژەیەی پەرستگای “دلفی” (ئەی مرۆڤ بە خۆت، خۆت بناسە) ی گواستەوە بۆ دیدگایەکی فەلسەفی و کردییە رێبازی ژیان، بە هەمان شێوە لەسەر بیروباوەڕەکەی ژەهرخوارد کراو بووە یەکەم قوربانی ئازادی بیروڕا لە جیهاندا، واتە یەکەم و دواین سۆفستایی بەم شێوەیە لە نێوبران و کۆتایی بەم رێبازە فەلسەفییە هێنرا.